

Висновок. Зі сказаного робимо висновок, що створення здоров'язбережувального навчального середовища у сучасних навчальних закладах – це комплексна системна діяльність з метою мінімізації ризику порушення здоров'я дітей. Для вирішення поставленої проблеми – утворення та формування у школярів усвідомленого, ціннісного і відповідального ставлення до здоров'я за допомогою здоров'язбережувального навчального середовища – робота вчителя має бути спрямована на розробку науково-методичної системи знань про здоров'я та здоровий спосіб життя на основі інтеграційної взаємодії в предметах природничо-наукової і гуманітарної галузі, в межах фундаментальних досліджень. Дослідження вчених доводять, що період першого десятиліття життя людини є фундаментом, який визначає подальший стан фізичної та психічної сфер життєдіяльності дитини. Перебування дітей у початковій школі вирішальне, іноді визначальне для формування власного здоров'я, виявлення творчих задатків дитини, інтенсивної розбудови майбутніх здібностей. Тому є необхідність у формуванні здоров'язбережувального, здоров'язміцнюючого навчального середовища у початковій школі.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/1392-2011-%DO%BF>
2. Резапкіна Г. В. Искусственный отбор / Г. В. Резапкіна. – М. : ГЕНЕЗИС, 2004. – 167 с.

Сергей Дудко. Информационно-образовательное пространство как здоровьесберегающая образовательная среда учащихся начальной школы

В статье раскрыта проблема проектирования информационно-образовательного пространства как компонента здоровьесберегающей образовательной среды учащихся начальной школы.

Ключевые слова: информационно-образовательное пространство, здоровьесберегающая образовательная среда, ученики начальной школы.

Sergei Dudko. Information and educational space as zdorovyazberezhuvalne educational environment of elementary school students.

In the article the problem of designing information and educational space as part of the educational environment zdorovyazberezhuvalnogo elementary school students.

Key words: information and educational space, zdorovyazberezhuvalne educational environment, primary school pupils.

УДК 373.31

В. Б. Лерін

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УЧНІВ ШКОЛИ ПЕРШОГО СТУПЕНЯ

У статті обґрунтовано необхідність поетапного формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивні уміння, навчальна діяльність, молодший школяр, школа першого ступеня.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах модернізації освіти пріоритетним завданням початкової школи є виховання та розвиток особистості, здатної в майбутньому удосконалювати саму себе, приймати рішення, відповідати за ці рішення, знаходити шляхи їхньої реалізації.

Формуванню здатності самостійно мислити, обґрунтовувати свої рішення сприяє рефлексія. Оволодіння нею в навчальній діяльності школи першого ступеня значною мірою визначає успішність навчання і на наступних щаблях безперервної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен рефлексії широко висвітлюється в працях відомих психологів Б. Ананьєва, І. Беха, М. Боришевського, А. Карпова, В. Лефевра, С. Максименка, Ю. Машбиця, В. Моляка, С. Рубінштейна, І. Семенова, С. Степанова, Г. Щедровицького, І. Якиманської. Предметом уваги дослідників були також загальні питання формування та розвитку педагогічної рефлексії (Б. Вульф, М. Алексєєв, О. Яковлева та ін.).

Розглядається рефлексія й в аспекті дослідження механізмів і закономірностей функціонування рефлексивних процесів (О. Анісімов, М. Найдюнов, І. Семенов, Ю. Степанов); у процесі розкриття закономірностей і механізмів індивідуалізації навчання та виховання, особистісного розвитку учнів і особистісного професійного розвитку вчителів (Б. Вульф, В. Краєвський, В. Сластьонін та ін.); як новоутворення молодшого шкільного віку (Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Г. Сухобська, А. Хуторської, Г. Цукерман); як невід'ємний компонент навчальної діяльності (К. Вазіна, І. Ісаєв, В. Слободчиков, А. Хуторської, Г. Цукерман та ін.). Проте питання щодо етапів формування рефлексивних дій навчальної діяльності молодших школярів на сучасному етапі розвитку науки малодосліджені, вони потребують ґрунтовного вивчення.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та виокремити етапи формування рефлексивних умінь навчальної діяльності в учнів школи першого ступеня.

Виклад основного матеріалу. Однією з форм організації мотивації навчання учнів є рефлексія – осмислення ними передумов, закономірностей та механізмів власної діяльності, звернення до свого внутрішнього світу, свого досвіду життєдіяльності [9]. Вона є одним зі стрижневих механізмів діяльності та спілкування і перебуває у центрі дослідження особистісної сфери людини зарубіжних і вітчизняних психологів, наукове надбання яких значно розширило та збагатило уявлення про рефлексію як систему ставлень людини до самої себе, оточуючих і як одну із найважливіших характеристик самосвідомості (В. Богін, Л. Виготський, І. Зязюн, І. Кон, К. Платонов, С. Рубінштейн, Х. Шельські, Б. Юдін та ін.).

В. Богін зазначав: «Щоб зробити свою життєдіяльність предметом своєї волі і своєї свідомості, суб'єкт освітнього процесу повинен зайняти рефлексивну позицію щодо досвіду своєї життєдіяльності, а це можливо тільки через усвідомлення свого незнання».

Тому можна стверджувати, що рефлексія формується в результаті пізнання суб'єктом самого себе і ставлення до самого себе. Цей процес дуже складний, на що вказує Т. Титаренко: «Шлях до себе – важке випробування, що потребує мужності, самостійності, наполегливості, терпіння. Ми зорієнтовані передусім на зовнішній світ, а до себе звертаємося лише тоді, коли переживаємо щось вельми важливе, коли опиняємось у кризовому стані, в екзистенціальній ситуації».

Для повноцінного й гармонійного розвитку особистості учня необхідно створювати певні умови, що сприяли б розвитку рефлексії. Навчившись рефлексувати, дитина розвиває позитивне мислення, формує адекватну самооцінку, позитивний образ свого «Я», «Я»-концепцію, яка утворює ядро людської особистості як регулятора її поведінки й діяльності.

У зв'язку з цим слід забезпечити поетапне формування в молодших школярів рефлексивних умінь і навичок навчальної діяльності, що створить умови для формування дійсно усвідомленої потреби, а згодом і стійкого переконання, навички здійснення рефлексивної діяльності, керування власною самосвідомістю.

У контексті розгляду цієї дидактичної умови слід згадати про теорію поетапного формування розумових дій, яка була розроблена в 50-ті роки ХХ століття. Її засновником є видатний педагог і психолог П. Гальперін, а подальший її розвиток здійснювався в роботах психолога й педагога Н. Талізінної.

Зазначене базується на психологічному вченні про перетворення зовнішньої предметної діяльності у внутрішню психічну діяльність. Формування внутрішніх розумових структур психіки відбувається за допомогою освоєння зовнішньої соціальної дійсності. Тому навчання і виховання можна розглядати як процес інтеріоризації. Основна проблема полягає у тому, як оптимально керувати цим процесом. Теорія П. Гальперіна дає відповідь на це запитання.

У навчальній діяльності автори теорії виокремили три складові: орієнтовну, виконавчу та контрольну. Орієнтовна – базується на використанні учнями об'єктивних умов, необхідних для цієї діяльності. Виконавча – забезпечує послідовне подолання основних етапів навчання. Контрольна – потребує від учня спостереження за перебігом навчальної діяльності та порівняння її результатів із відповідними зразками, а в разі виявлення розходжень – відповідного коригування орієнтовної та виконавчої її складових.

Формування розумових дій згідно з цією теорією передбачає такі етапи:

формування мотиваційної основи дії (тобто ставлення суб'єкта до цілей та задач майбутньої дії та до змісту матеріалу, який планується засвоїти);

накреслення схеми орієнтовної основи дії (ООД), виділення системи орієнтирів і вказівок, урахування яких необхідне для виконання дії.

На цьому етапі учні пізнають предмет навчання й послідовність виконання орієнтовних, виконавчих і контрольних дій. Це ще не сама діяльність, а лише система вказівок до неї.

Виділяють три типи орієнтовної основи дії:

– неповна (одноразовий показ зразка і неповний словесний опис. На неповній ООД учень рухається шляхом спроб і помилок – це наймалоефективніший спосіб навчання);

– повна (для певного виду діяльності; усі орієнтири даються до конкретних умов);

– повна узагальнена (для цілого класу явищ; ООД будується самостійно, має узагальнений характер, може бути перенесена в інші ситуації. Таким чином, ООД – це система уявлень про мету, план і засоби здійснення майбутньої або виконуваної дії. Зміст ООД багато в чому зумовлює якість дії. Так, повна ООД забезпечує безпомилкове виконання дії в заданому діапазоні ситуацій; складання схеми орієнтовної основи дій (ООД));

формування дії у матеріальній (матеріалізованій) формі (дії виконуються у матеріальній або матеріалізованій формі з конкретними предметами чи моделями, схемами, кресленнями предметів, коли здійснюється зіставлення, зміна, порівняння. Вони охоплюють як орієнтовну та виконавчу, так і контрольну дії);

етап зовнішнього мовлення (промовляння вголос опису тієї дії, що відбувається, у результаті чого зникає необхідність використання орієнтовної основи дій; дії реалізуються словесно, без опори на матеріальні засоби; таким чином вони засвоюються в узагальненій формі);

етап внутрішнього мовлення (відбувається поступове зникнення зовнішньої звукової сторони мовлення; практичні дії супроводжуються проговорюванням подумки і здійснюються узагальнено, але вони, поступово скорочуючись, автоматизуються);

етап інтеріоризації дії (процес мовлення зникає зі свідомості, залишаючи у ній лише кінцевий результат – предметний зміст дії; дії виконуються подумки в згорнутому вигляді, тобто стають внутрішнім розумовим процесом, максимально автоматизованим).

Отже, суть даної теорії полягає в тому, щоб оптимально й ефективно управляти процесом навчання учнів з погляду функціонування їхньої психіки, що дає змогу перетворити зовнішні дії на внутрішні й тим самим прискорити розумовий і фізичний розвиток учнів. Значення цієї теорії в тому, що вона вказує педагогові, як необхідно організовувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, щоб, використовуючи основний дидактичний засіб – ООД, ефективно керувати процесом їхнього навчання та швидко досягти позитивних практичних результатів.

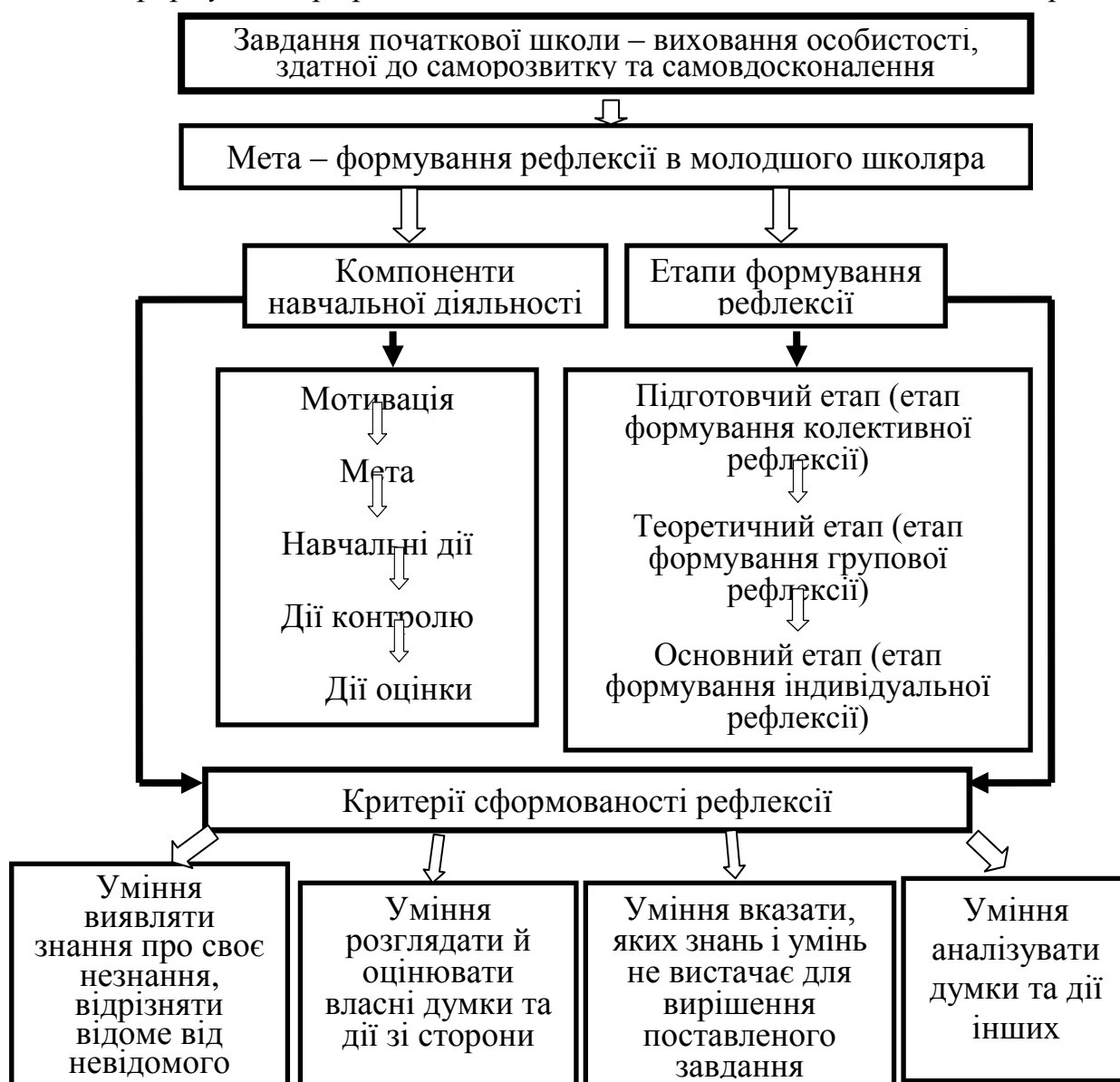
Ми виокреми такі етапи в процесі формування у молодших школярів рефлексивних умінь і навичок навчальної діяльності:

- 1 етап – підготовчий;
- 2 етап – тренувальний;
- 3 етап – основний (див. табл. 1).

Мета *першого* етапу (етап формування колективної рефлексії) співпадає з початком шкільного віку. На цій стадії перед учителем стоїть мета – формування навчальної діяльності класу. Необхідно підготувати учнів до усвідомленого здійснення рефлексивних дій, розкрити значення та мету цього процесу, викликати інтерес та бажання оволодіти механізмом рефлексивної поведінки.

Таблиця 1.

Модель формування рефлексії в навчальній діяльності молодших школярів

Важливу роль на підготовчому етапі відіграє особистість учителя, який на уроці сам демонструє рефлексію власної діяльності: «Плануючи урок, я...», «Я люблю шукати різні способи розв'язання задачі, тому що...», «Я відчула труднощі у...», «Найцікавішим для мене було...», «Якщо я в чомусь сумніваюсь, я...» і т. ін.

Одним із важливих способів розвитку рефлексивних здібностей молодших школярів є заохочення для вільного висловлення свого незнання. Учитель зобов'язаний створити на уроці таку атмосферу, яка б дозволяла спокійно зізнаватися у тому, що дитина не знає, не боятися задавати безглузді запитання. Заохочуючи до висловлення свого незнання, педагог підводить учнів до висловлення сумнівів, а, як відомо, через сумнів відбувається рух уперед.

Під час пояснення нової теми слід переривати свою розповідь запитаннями: «Ви зі мною згодні?», «Як би ви вчинили?», «Яка ваша точка зору з цього питання?» і т. ін., тобто переходити від ролі експерта до співробітництва, взаємної довіри та поваги.

Аналізуючи будь-яке явище, подію, завдання чи проблему, учитель може скористатися таким алгоритмом:

Ми розглянули таке питання (проблему)...

Ми визначили...

Спочатку ми розмірковували так...

Потім ми зіткнулися з проблемою...

Вирішуючи проблему, ми...

Потім ми спостерігали (порівнювали, робили)...

Ми побачили (зрозуміли)... і зробили висновок...

Тепер ми будемо...

Якщо ми навчимо дітей вивчати, усвідомлювати себе, відповідати на питання «хто я?» і «чого хочу?», то вони навчатимуться приймати рішення, нести відповідальність за свої дії, аналізувати й оцінювати їх.

Крім того, етап формування колективної рефлексії краще починати з формування *рефлексії настрою та емоційного стану*.

Найпростіший варіант – показуємо учням картки із зображенням трьох осіб, які мають різний настрій: веселий, нейтральний та сумний. Учням пропонується вибрати малюнок, який відповідає їхньому настрою.

Дітям також можна запропонувати уявити себе промінчиками сонця. У кінці уроку дати завдання: розмістити промінчики на сонці відповідно до свого настрою. Учні підходять до дошки і вставляють промінчики.

Цікавий, на наш погляд, прийом з різнокольоровими зображеннями. В учнів дві або три картки: синя, зелена і червона. Вони показують картку відповідно до свого настрою на початку і в кінці уроку. У цьому випадку ми можемо відстежити, як змінюється емоційний стан учня в процесі уроку, від уроку до уроку, до кінця навчального дня.

Ще один колірний прийом «Дерево почуттів». Якщо відчуваю себе добре, комфортно, то вішаю на дерево яблука червоного кольору, якщо ні – зеленого.

Допомагаючи першокласнику сформулювати власні оціночні критерії, вводимо оціночні лінійки, що нагадують дитині вимірний прилад, за яким учні оцінюють свою і чужу роботу за різними параметрами: красиво, акуратно, правильно.

На *тренувальному* етапі (етап формування групової рефлексії) учитель переслідує мету – формування навчальної діяльності в групі учнів. Учитель адресує свої дії не лише до окремих учнів, а й до групи учнів. Діти виконують навчальні завдання і під керівництвом учителя здійснюють рефлексивні дії під час навчальної діяльності: самоаналіз, самоконтроль, самооцінку, самокорекцію. Для цього учитель може записати на дошці такі запитання: «Що я очікую від уроку?», «Що нового б хотів дізнатися?», «Який мій настрій на уроці?», «Що було для мене найважчим (найлегшим, найцікавішим, найважливішим)?», «Що мене здивувало (засмутило, підбадьорило, схвилювало)?», «Що відчував?», «Чого навчився (досягнув)?», «Що залишилося незрозумілим?», «Чи задоволений своєю роботою?», «Де мені пригодиться це вміння?», «Чи можна було виконати краще?» тощо і протягом уроку (чи вкінці) разом з учнями відповідати на них. Можна також запропонувати дітям заповнити індивідуальні картки із незакінченими реченнями:

Урок виявився для мене....

Сьогодні на уроці я зрозумів (незрозумів)...

Я відчував труднощі у...

Завтра на уроці я хотів би...

Свою роботу на уроці я оцінюю...

У мене найкраще виходить...

Я обрав такі завдання, тому що...

На наступному уроці я спробую...

На уроці я можу похвалити себе за...

Також необхідно залучати дітей до рефлексивної діяльності в груповій формі роботи. Щоб показати учням, як вони працювали в групі, який рівень їхньої співпраці, аналізується не тільки результат, але й процес роботи, який можна оцінити за таким алгоритмом:

Як спілкування в ході роботи впливало на виконання завдання?

- робило його більш ефективним;
- гальмувало виконання завдання;
- не дозволило точно виконати завдання, зіпсувало стосунки в групі.

На якому рівні в більшій мірі здійснювалося спілкування в групі?

- обмін інформацією;
- взаємодія;
- взаєморозуміння;
- усі були рівномірно задіяні та рівні в роботі.

Які причини комунікативних труднощів учасників групи під час виконання завдання?

- недостатність інформації;
- недолік засобів комунікації (мовних зразків, текстів та ін.);
- труднощі у спілкуванні.

Який стиль спілкування переважав у роботі?

- орієнтований на людину;
- орієнтований на виконання завдання.

Чи збереглася єдність групи в ході виконання завдання?

- у групі збереглася єдність і партнерські стосунки;
- єдність групи в ході роботи була порушена.

Вирішальну роль у негативних моментах відіграло:

- небажання налагодити контакт більшості учасників групи;
- нерозуміння завдання, поставленого для спільної діяльності;
- сама задача виявилася нецікавою, важкою;
- нічого подібного не спостерігалось.

Рефлексивна контрольно-оцінна діяльність під час організації колективно-навчальної діяльності в групі передбачає залучення кожного учня до взаємоконтролю та взаємооцінки. Для цього використовуються оцінні карти, мета яких – навчити адекватно оцінювати себе й інших. Можна запропонувати учням зробити короткі записи – обґрунтування оцінки у вигляді похвали, схвалення, побажання тощо.

Усе, що робиться на уроці з організації рефлексивної діяльності, – не самоціль, а підготовка до свідомої внутрішньої рефлексії і розвитку дуже важливих якостей сучасної особистості: самостійності, підприємливості та конкурентоспроможності. Це є основною метою *основного* етапу, етапу становлення індивідуальної рефлексії. Вчитель ставить мету – формування індивідуальної навчальної діяльності. Саме в такій формі рефлексія стає основою саморозвитку особистості.

На цьому етапі діти свідомо користуються рефлексією без допомоги вчителя. Це вміння переходить у звичку і стає обов'язковим елементом виконання будь-яких навчальних завдань, необхідною потребою.

Учень, який володіє рефлексивними вміннями, усвідомлює зміст своїх дій, аналізує, планує і контролює свою діяльність, оцінює її результати, вносить певні корективи. Він точно знає відповіді на запитання: що я роблю?, з якою метою?, чому я це роблю?, які результати моєї діяльності?, як я цього досягнув?, який спосіб кращий?, що нового я дізнався?, як я працював?, чи досягнув поставленої мети?, що було важливим для мене?, що нового довідався про себе?, які мої найбільші труднощі?, як я їх долав і долатиму?, чи задоволений результатом роботи?, які нові запитання і проблеми з'явилися у мене?, над чим хотів би працювати далі? і т. ін.

Висновки. Отже, ми визначили, що формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів включає в себе три етапи, а саме: підготовчий (етап формування колективної рефлексії), який співпадає з початком шкільного віку (1 клас); тренувальний (етап формування групової рефлексії), учні 2–3 класу; основний (етап становлення індивідуальної рефлексії), учні 4-го класу. Наступним етапом у розвитку названої проблеми буде розробка методики формування рефлексивних умінь навчальної діяльності молодших школярів і подальша її перевірка в практиці роботи початкової школи.

Список використаної літератури

1. Бебришвили Ц. Г. Формирование контроля и самоконтроля в учебной деятельности младших школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Ц. Г. Бебришвили. – Тбилиси, 1982. – 27 с.

2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.

3. Вергелес Г. И. Дидактические основы формирования учебной деятельности младших школьников: [учебное пособие к спецкурсу] / Г. И. Вергелес – Ленинград : Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена, 1989. – 74 с.

Виктория Легин. Этапы формирования рефлексивных умений учебной деятельности в учащихся школы первой ступени.

В статье обоснована поэтапность формирования рефлексивных умений учебной деятельности младших школьников.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивные умения, учебная деятельность, младший школьник, школа первой степени.

Victoria Legin. Stages of formation of reflexive skills training activities in the first stage of pupils.

In the article the phased formation of reflective learning skills of primary school children.

Key words: reflection, reflective skills, educational activities, a junior high school student, the school first grade.

УДК 372.461

О. М. Марущак

МАТЕРІАЛИ ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто визначення поняття «культура мовлення» в сучасній лінгводидактиці. Автор зосереджується на вдосконаленні мовленнєвої культури дітей молодшого шкільного віку засобами дитячої періодики. Особливу увагу приділено матеріалам видань, спрямованим на покращення правильності, точності і багатства мовлення школярів.

Ключові слова: культура мовлення, ознаки мовленнєвої культури, дитячі періодичні видання, завдання на удосконалення мовлення школярів.

Постановка проблеми. Сучасний інформаційно насичений світ однією з найважливіших вимог щодо сприятливого зростання особистості в оточуючому середовищі визначає високий рівень мовленнєвої культури. Базові елементи мовно-комунікативної майстерності закладаються в дошкільному віці, проте особливо активно культура мовлення формується в процесі навчально-дослідницької діяльності дітей молодшого шкільного віку.